ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ქართველ მეფეთა ცხოვრება და ანდერძები

ალექსანდრე ხახანაშვილი

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ქართველ მეფეთა ტიტული
კურთხევა
და რეგალიები

სრულიად საქართველოს რუსთაველის საზოგადოების
გამომცემლობა „სარანგი“
ქუთაისი, 1993

9 (47.922)

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

წინამდებარე ბროშურა „ქართველ მეფეთა ტიტული, კურთხევა და რეგალიები“ ჟურნალ „მოამბის“ 1895 წლის მეშვიდე ნომერში დაბეჭდილი ალ. ხახანაშვილის სტატიაა. სტატიის ტექსტი იბეჭდება უცვლელად, ამიტომ მასში დარჩა ზოგიერთი მეცნიერული და ტერმინოლოგიური უზუსტობა, რომელსაც დღეს არ იზიარებს ქართული ისტორიოგრაფია. მიუხედავად ამისა ალ. ხახანაშვილის ამ სტატიას, საკითხის საბოლოო მეცნიერული შეუსწავლელობის გამო, დღემდე არ დაუკარგავს თავისი მეცნიერული ღირებულება და მნიშვნელობა, ამიტომ ვფიქრობთ, მას დიდი ინტერესით გაეცნობა ქართველი მკითხველი.

რედაქტორ-გამომცემლები: გულნარა წიკლაური
ავთანდილ ტუაბლაძე
მერაბ კეზევაძე

წიგნი გამოდის გამომცემელთა ხარჯით

სრულიად საქართველოს რუსთაველის საზოგადოების
გამომცემლობა „სარანგი“ ქუთაისი, ვრიშაშვილის, 6

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ჩვენთა მეფეთა სრული ტიტული ნაყოფია ჯერ იმ ფიქრისა, რომ ვითომ საქართველოს სამეფო გვარი იყო შთამომავალი დავით წინასწარმეტყველისა და მერე ბიზანტია-სპარსეთის გავლენისა. აი ამიტომაც ჩვენთა მეფეთაგან ხელმოწერილ ნაშთებში მეფენი მოხსენებულნი არიან კუროპალატად და „მეფეთა მეფედ", როგორც სპარსეთში ირანის მფლობელს უწოდებდნენ შაჰინ-შაჰს. მესამე საყურადღებო გარემოება მეფის ტიტულში არის სიტყვა „პატრონი", რომელიც უდრის მნიშვნელობით მფარველს, მცველს. პატრონი შემდეგ შეიცვალა ბატონად[1] და აქედან წარმოსდგა სიტყვა „ბატონიშვილი", „ბატონის რძალი". „პატრონი" ქართულს ენაში შემოღებული უნდა იყოს ლათინურ ენიდან და ვგონებთ მცირე აზიით უნდა მოსულიყოს ჯვაროსანთა ლაშქრობის დროს, როცა ქართველნი და დასავლეთის ფეოდალნი ერთმანეთს შეხვდნენ სირიაში იერუსალიმის ასაღებად. ამ დროსვე ეკუთვნის, მაგალ., სომხურს ენაში დამკვიდრებული სიტყვა პარუმ. ეს სიტყვა წარმომდგარია სიტყვიდან „ბარონ" და ჰნიშნავს ბატონს. დედოფალიც, როგორც მეფე, იწოდებოდა პატრონად და დედოფალთ-დედოფლად აი ნიმუშად, თუ გნებავთ, დასაწყისი წილკნის გუჯრისა:

---

[1] ნახე ჩემი „გუჯრები", ქუთაისი, 1891, გვ. 129, 137, 145.

„ჩვენ ღვთივ აღმატებულმან, ღვთივ [illegible]-ი-
მან იესიან-დავითიან-სოლომონიან პანკრატონმან, [illegible]
ცხებულის საქართველოს მეფის თეიმურაზისამან და
კახეთის არაგვის მპყრობელ მქონებელმან ერეკლემ,
თანამეცხედრემან ჩვენმან ქრისტეს მოყვარემან დედო-
ფალთ დედოფალმან პატრონმან ანნამ“... პატრონად იწო-
დებოდნენ აგრეედვე გურიელი, დადიანი და შემდეგ საერ-
თოდ ყმების ბატონები.[2] მაგრამ მარტო ბატონს, მე-
ფეს ეკუთვნოდა ტიტული „ცხებული“, „გვირგვინოსანი“
და „იესიან-დავითიან-სოლომონიან პანკრატონანი“[3] ცხე-
ბული მეფე, როგორც რუსეთში „миропомазанный“, სა-
ქართველოში გავრცელდა ურიასტანის ხელმწიფეთა და
ბიზანტიის იმპერატორთა ბაძვითა. ეს ტიტული უფრო
გაზვიადებულია ბაგრატის გუჯარში: „სკიპტრა პორფი-
რის და გვირგვინის მპყრობელმან აფხაზთა და ქართვე-
ლთა მეფობისამან, რანთა, კახთა და სომეხთა განგემ
და ყოველისა აღმოსავლეთისა და ჩრდილოეთისა ორი-

---

[2] ჩვენი ბატონი უდრის რუსეთში осподарь, государь-ს სიტყ-
ვიდან оспода, господа, რომელიც აღნიშნავს ცალკე ოჯახს თავის
ავლა-დიდებით. აქედან осподарь, государь, ნიშნავს უფლებით
აღჭურვილს კაცს — ოჯახის უფროსს, რომელსაც ემორჩილებიან
სახლის წევრნი, შეადარე Романовичь-Славатиякій — Рус: го-
суд. право I, 139.

[3] ჩემი „გუჯრები“ გვ. 30, „გვირგვინოსანი მეფე პატრონი როს-
ტომ“, გვ. 99 „ცხებული მეფე“ თეიმურაზ; შეადარე ჩემი „Двор.
акты» (М., 1893) стр. 12, Ираклій сынъ помазаннаго царя
Теймураза ნახე აქვე გვ. 15 (коронованный) გვ. 19, 39 და სხვ.
„გუჯრები“ გვ. 108.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

სავე ტახტისა... მეფეთა მეფემან დიდმან ბაგრატ"[4] (ჩემი „გუჯრები" 126). ჩვენს გვირგვინოსანს და ღვთივგვირგვინ-ტებულს უდრის ფრანკთა coronatus და divina dispensante gratia, სკიპტრას კი Scepter (accipe sceptrum regiae potestatis insigne). გვირგვინი და სკიპტრა სამეფო რეგალიებია. კარელინგების დროს პირველად აღინიშნება მირონცხება მეფეთა. ეს ჩვეულება ურიასტანში იქნა პირველად შემოღებული: საულმა მირონ სცხო დავით და აკურთხა მეფედ. არც დასავლეთ ევროპაში და არც საქართველოში გამეფება არ იყო აუცილებლად დამოკიდებული საეკლესიო მირონცხებისა და დაგვირგვინების აქტზედ ჩვენთა მეფეთა შორის ბევრი არ იყო დაგვირგვინებულ-მირონცხებული, თუმცა ეს გარემოება არ აშრკოლებდა მეფედ წოდებულიყო და ასულიყო ტახტზედ. საქართველოში ისეთი მაგალითიც ბევრჯელ ყოფილა, მეფეს სიცოცხლეშივე დაუგვირგვინებია თავისი მემკვიდრე, რათა ამ გზით მოესპო მოსალოდნელი შფოთი და უსიამოვნება სამეფოში თვისის გარდაცვალების შემდეგ. თამარ მეფე გიორგიმ აკურთხა და დასვა „მეფად" 1171 წ. „ფიცითა და აღთქმითა სამეფოისათა".[5] ფიცი უუძველესადვე აუცილებელი საშირეება იყო მეფეთა წინაშე ერთგულების დასამტკიცებლად. თვით მეფე გიორგი ახლად დაგვირგვინებულს თამარს ფიცით აღუთქვამს ერთგულებას.

---

[4] შეადარე ტიტული ფრანკთა მეფისა: Serenissimus angustus a Deo coronatus magnus imperator... qui et, per misericordiam Dei rex Francorum et Langobardorum Ludwig I, Brunner Deutsche Rechtsgeschirhte II, 14.

[5] ვახუშტი-ისტორია, 196.

„ქართლის ცხოვრებაში“ საყურადღებო აღწერილობაა ამ ცერემონიისა: „განზრახვითა და გამორჩევითა მამისა (მამისა) და უფროსლა განგებითა ზენისა მის ყოველთა შარავანდედთა მინიჭებითა, შვილი მათი თამარ ნათელი და ბრწყინვალებაჲ თვალთა მათთა და გვირგვინი და მანიაკი ყოველთა მეფეთა და კელმწიფეთა: მეფე ჰყო თანადგომითა პატრიარქთა და ყოველთა ეპისკოპოსთათა, დიდებულთა იმერთა და ამერთა, ვაზირთა, სპასპეტთა და სპასალართათა და დასვა მარჯვენით თვისსა მეფე და დედოფალი შემკული და შემოსული პირადპირადად ფესვედითა ოქროვანითა, ბისონითა და ზეზითა ომელსა ჰხადა მთად ღვთისად და დაადგა თავსა მისსა გვირგვინი ოქროსა მის ოფაზისა, აღმკული იაკინთთა და სამარაგდოთა მიერ და მდიდარნი ერისანი ლიტანიობდეს წინაშე პირსა მისსა და თვით მეფემან, მფიცებელმან ერთგულობისა და ერთსულობისა მისისათვის, შეჰვედრა იგი ღმერთსა.[6]

დაგვირგვინების შესახებ „ქარ. ცხ.“ მეორე ადგილას გადმოგვცემს, რომ „შესხმასა და გალობასა შინა, ვინათგან ლიხთ-იმერთაგან იყო დადგმად გვირგვინისა თავსა სამეფოსა, აწვიეს მონაზონი, მადლით შემოსილი, მთავარ-ეპისკოპოზი ქუთათელი ანტონი საღირის ძე მიღებად გვირგვინისა, და, სრულყვეს რა კურთხევაჲ დალოცეს მაშინ კახაბერ კვირიკეს ძე, ერისთავი რაჭისა და თავკვერისა და სრულ ჰყვეს მოკელეთა სვანთა და

---

[6] „ქ ა რ თ.-ც ხ ო ვ.“ I. 274.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

დიდებულთა ვარდანის ძეთა საღირის ძეთა და ...
ძეთა მიღებად და დადებად[7] კრმლისა, ამას შინა ...
სპილენძ-ჭურთა, ბუკთა, ქოსთა და წინწილთა და იყო
ზარი და ზეიმი ქალაქსა შინა, სიხარული და მხიარუ-
ლება, შვება და გამოსვენება და იმედი უიმედო ქმნილ-
თა და თაყვანის სცეს, დალოცეს სპათა შვიდთავე სამე-
ფოსათა და დაიპყრო თვითეულმან თვისი ადგილი".

მეფის კურთხევის ამბავს დაწვრილებით მოგვითხრობს პაპუნა ორბელიანი. მის დროს ეკურთხა მეფედ თეიმურაზი მცხეთაში და აი სწორედ ამ კურთხევის გარემოებას აღგვიწერს პაპუნა. ამ კურთხევას დაესწრო პატარა კახი ერეკლე, ძე მისი, ანნა დედოფალი, დიდებულნი და წარჩინებულნი სამღვდელონი, ამ აღწერილობაში ჩვენთვის საინტერესოა ის ადგილი, სადაც მოხსენებულია, რა სამეფო ნიშნები იხმარებოდა ძველს საქართველოში მეფის კურთხევის დროს. ეკლესიაში მეფე მიიყვანეს აღსავლის კარის ქვემო ალაგას. გარშემო ეხვივნენ იქ მყოფნი ეპისკოპოსნი. აქ პატრიარქმა მეფეს ჯერ ჰკითხა სარწმუნოება და შემდეგ თვით წაუკითხა აღთქმის ეპისტოლე. ეკლესიის შუაგულ იყო გამართული დიდი ტახტი, რომელზედაც იდგა ორი სელი. როდესაც პატრიარქმა დაასრულა აღთქმის ეპისტოლეს კითხვა, მაშინვე მეფე ავიდა ტახტზედ და ერთ ხელზედ დაბძანდა გვერდით პატრიარქი მოუჯდა, მეფე შეჰმოსეს მარტივის ბისონით, შემდეგ სარდალმა ქაიხოსრომ და მუხრან-ბატონმა მიიყვანეს იგი აღ-

---

[7] ქართ.-ცხოვ. I, 278. თამარ მეფის ტახტზედ ასვლის შესახებ ნახე Вардан ъ, Исторія (пер. Эмина) გვ. 162.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

სავლის კართან. აქ მიეგებნენ მთავარ-ეპისკოპოზნი და ალავერდელი, რომელთაც შეიყვანეს ტაძარში, ველად და სცხეს საცხებელი ჯვარის სახედ, შუბლზედ, ბეჭზედ და გულზედ. რა გაათავეს ყველა ეს, ბისონზედ ჩააცვეს დიადემა, წამოასხეს პორფირი, სამეფო გვირგვინი დაადგეს, სკიპტრა მისცეს მარჯვენა ხელში და მარცხენაში კი ჰქონდა ქვეყნის სფეროდ. როცა გათავდა ამის წირვა, ცხებული მეფე დაბძანდა სამეფო ტახტზედ და ამის სპასალარმა ქაიხოსრო ორბელიანმა მიართვა ხმალი, რომელიც დალოცვის უმალ შემოარტყეს მეფესა.[8] ოთხი დროშა იღებდა მონაწილეობას ამ ცერემონიაში. თუ შევადარებთ გუჯრებსა და სიგელებში მოხსენებულს ჩვენთა მეფეთა ტიტულს თამარისა და თეიმურაზის კურთხევის აღწერილობას — ამ ორის მაგალითით შეიძლება დაკმაყოფილდეს კაცი — მაშინ თვალსაჩინოდ გავითვალისწინებთ საქართველოში ტახტზედ ასვლის ისტორიას. მეფის ტახტზედ ასვლას ამტკიცებდა მისი დაგვირგვინება და მირონცხება. ყველგან ახალის მეფის ტახტზედ ასვლა სადღესასწაულო ცერემონიით სწარმოებდა. ამ ცერემონიას ჰქონდა საწმუნოებრივი მნიშვნელობა, როგორც ურიასტანში, აგრედვე საბერძნეთში, დასავლეთ ევროპაში და რუსეთშიაც. დედოფლის დაგვირგვინება რუსეთ-

---

[8] ქ ა რ თ.-ც ხ ო ვ. II, 382—386. შეადარე წერილი ალ. გარსევანაშვილისა „ივერია" 1888, № 59. საინტერესო ცნობანი თურქთა დაგვირგვინების შესახებ ნახე Древній обрядъ коронованія у тюркскихъ народовъ, Н. З а с ъ д а т е л е в а. (Изв, археол., ист. и этногр при Казанск. унив., т. XII, вып. 4).

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ში შემოღებულ იქნა პეტრე პირველის დროს
თამარ-დედოფალი დაგვირგვინებულ იქნა,
ფე და არა როგორც მეუღლე მეფისა. დასაგვირგვინებ-
ლად არ იყო არც ჩვენში და არც სხვაგან გადაწყვეტილ-
აღნიშნული წლოვანობა სამეფო კაცისა. ადგილად,
სადაც მეფის კურთხევა სწარმოებდა, მხოლოდ დროთა
განმავლობით, გახდა მცხეთა, როგორც საფრანგეთში
რეიმსი, პრუსიაში — კენისბერგი, პოლონიაში — კრაკო-
ვი, რუსეთში — მოსკოვი. კურთხევის დროს პირველი
იყო კათალიკოზი, რომელსაც თან ახლდა უმაღლესი
სამღვდელოება. კურთხევა და მირონცხება იმის ნიშა-
ნი იყო, რომ მეფე არის ქვეყნიერი მოადგილე უფლი-
სა და მისი თანამდებობა ღვთიურის ჩამომავლობისაა.
ამ აქტით მტკიცდება კავშირი მეფესა და ერს შორის,
ქვეყნის გამგებელი ყოვლის დამბადებლის მადლით
აღიჭურვებოდა და თვისთა ქვეშევრდომთა ბატონად ისა-
ხებოდა, რასაც ჰმოწმობდა ტახტი, გვირგვინი, პორფირა,
სკიპტრა და ქვეყნის სფერო. სახელმწიფო რეგალიები,
სხვათა შორის, აღნიშნულია საქართველოს გერბზედაც.

პატრიარქი[9] ვიდრე აკურთხებდა მეფეს, ათქმევინებ-
და ხიმბოლოს საწმუნოებისას; ამით მეფეს უნდა ეღი-
არებინა, რომ მართლმადიდებელ ეკლესიის შვილი ვარო.
შემდეგ სწარმოებდა დაგვირგვინება. რუსეთში თვით მე-
ფე იღებს ხელში სკიპტრას და ქვეყნის სფეროს, თვით
იდვამს გვირგვინს და ამით აღნიშნავს თვით-მპყრო-

---

[9] Романовичъ-Славатинскій — Система рус. госуд. права I, 125 (Кіевъ 1886).

ბელობას.[10] ჩვენში მეფეს აძლევენ ხელში სკიპტრას და სფეროს, წარმოასხამენ პორფირს, დაადგამენ [illegible] ასეთი მოქმედება ჩვენის მეფისა გვიხატავს [illegible] ზღუდულს უფლებას. დიდებულთა მონაწილეობა დაგვირგვინების დროს და მათი დახმარება სკიპტრა-სფეროს მოღებაში ახასიათებს საპოლიტიკო წესწყობილებას. ამგვარად რელიგია და პოლიტიკა ერთად არის ჩაქსოვილი მეფის კურთხევა-დაგვირგვინების ცერემონიაში.

წყარო, საიდანაც მომდინარეობდა მეფის უფლება, დაცულია თვით ტიტულში; იგი იწყება სიტყვებით: „ნებითა და შეწევნითა ღვთისათა"[11] ანუ „ჩვენ ღვთივ გვირგვინოსანმან.[12] ეს ტიტული უდრის ევროპელთა Dei gratiae, par la grace de Dieu, Von qottes Gnaden, bythe grace of God. დასავლეთ ევროპაში, ნაპალეონ მესამის წაბაძვით, იტალიამ, ბოლგარიამ და სხვ. შემოიღეს ტიტული par la grace de Dieu et la volonte du peuple ესე იგი: „მადლითა ღვთისათა და სურვილითა ერისათა"... მეფე, როგორც ღვთისგან ნაკურთხი, მსგავსად კათალიკოსისა, ხელშეუხებელი იყო. ამიტომ მეფე ვახტანგი თვის კანონებში არ აწესებს სასჯელს

---

[10] მეფეს წინად აკურთხებდა ეპისკოპოსი, შემდეგ კათალიკოზობის დადგენისა — კათალიკოზი; ბაგრატიონთა დროს გვირგვინს „დაადგმიდა ქუთათელი მეფეთა ქუთაისის ტახტისათვის". ვახუშტას ისტორია გვ. 11.

[11] ნახე ჩემი „გუჯრები" გვ. 2, „ნებითა და შეწევნითა ღვთისათა ჩვენ დედოფალმან პატრონმან მარიამ"... შეადარე ჩემი „Двор акты" გვ. 18, Волею и помощью Божьей мы коронованный.

[12] იქვე გვ. 30. „ჩვენ ღვთივ გვირგვინოსანმან მეფეთ მეფემან ხელმწიფემან პატრონმან როსტომ".

მეფისა და პატრიარქის შეურაცხყოფისათვის, ფუმცა აღიარება მათის სიწმიდისა (Sacro-Sanctus) მოსჩანს ჩვენს რჯულდებაში. ვახტანგი პირდაპირ ამბობს: „მეფისა და კათალიკოზის საქმე, უკადრისი თუ რაც რამ ფერია, ორისავე სწორი არის; ამიტომ რომ ერთი ხორცის ხელმწიფე არის და მეორე სულისა, კურთხევა და პატივიც ღვთისაგან და კაცისაგანცა სწორე აქვსთ".[13] მართლაც, კათალიკოზიც თავის ტიტულში ჰხმარობს აგრეედვე სიტყვებს „ნებითა და შეწევნითა ღვთისათა"...

ჩვენთა მეფეთა რეგალიები ანუ სიმბოლური კუთვნილება მათის ღირსებისა იყო: 1, გვირგვინი — სიმბოლო დიდებისა; 2. სკიპტრა — სიმბოლო მართლმსაჯულებისა, სიბრძნისა, და მადლისა (პირვანდელი მისი სახე მწყემსის კვერთხია); 3, ქვეყნის სფერო — სიმბოლო ქვეყნის პურობისა (ბურთი დედამიწის სახით — globus — ჯერ რომში იხმარებოდა და იქიდან გავრცელდა ევროპაში); 4, ტახტი — სიმბოლო ხელმწიფეების ღვთიურის ჩამომავლობისა, რადგანაც უფალი განაგებს ქვეყანას ზეციურის ტახტიდან; 5, პორფირი და ბისონი, ეკლესიის მსახურთა მსგავსად, მითვისებული მეფისაგან; 6, სახელმწიფო დროშა და სახელმწიფო ხმალი. პირველი მოხსენებულია თეიმურაზ მეფის კურთხევის დროს, მეორე თამარ მეფისა და სხვა მეფეთა დაგვირგვინების აღწერაში. შავთელი ასე ასწერს თამარის რეგალიებს:

---

[13] ვახტანგის კანონები § 25.

კვერთხი მეფეთა დიდ ხელმწიფეთა თვიდ გაქვს გე-
ბალით სხვამ[illegible]
ჯაჭვ საჭურველნი, ძნელ სასურველნი, [illegible]
ნი მყის დაეკვეთოს.
ხრმალი ლესული, მაზედ მსნე სული, ბარბაროსთ მსრვ-
ელად, მყის წარვემართოს.
მკლავნი ძლიერნი, გმირთა მძლიერნი, რისხვით მათზე-
და რომ მოვემართოს.
შესამოსელი, შესამკობელი, გმოსიან ტანსა, ოქრო ნემ-
სულნი,
გვირგვინ სკიპტრანი, ბისონ მიტრანი, მოწეულითა თანა
შექსულნი.
გაქვსღა პორფირთა, შთაცმა პოდირთა, სამარაგდონი ერთ-
გან ექსულნი.
დიადიმითა, დიადიმითა, ზეგარდამო გაქვს წმიდად ექსუ-
ლნი.[14]

„ტახტ-გვირგვინ-სკიპტრა-პორფირი“ — სახელმწიფო რეგალიებად ცნობილია აგრედვე რუსუდანიანისა[15] და ვეფხისტყაოსანში: „დასვა და თავსა გვირგვინი დაადგა თავის ხელითა. მისცა სკიპტრა და შემოსა მეფეთა სამოსელით (ტაეპი 14).

ჩვენი მეფეების წყალობის გუჯრები და სახელმწიფო განკარგულებანი იწყება სიტყვებით: „ნებითა და შეწევნითა ღვთისათა“...[16]

---

[14] „თამარ მეფის შესხმა“, აბდულ მესიხ შ ა ვ თ ე ლ ი ს ა, სტ. 37 და 38

[15] „რუსუდანიანი“, ხელნაწერი წერა-კითხვის საზოგ. გვ. 116.

[16] ჩემი „გურჯები“, ს ი ო ნ ი ს ა 1666 წ. გვ. 3, შეადარე გვ. 2 და ჩემი Двор. акты გვ.10.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ანუ „სახელითა სახიერისა არსებისა დაუსაბამოს მამისა და ძისა და სულისა წმიდისათა და შუამდგომლობითა ყოვლად უბიწოსა წმიდისა სოფლთა მღვთისმშობლისათა“[17] ... ეს დასაწყისი — „„შეწევნითა ღვთისათა“, ანუ, როგორც რუსულად ითარგმნება[18] „волей и помощію Божіей мы Богомъ вознесенный, Богомъ утвержденный и Богомъ коронованный“ აღნიშნავს სამეფო უფლების წყაროს, ღვთისგან დაწესებულს უფლებას, ზეცის ქვეყნიურ მოადგილეს. ამგვარი აზრი დამკვიდრდა ბიზანტიაში ქრისტიანობის გავრცელების შემდეგ და აქედან შეითვისა ყველა ძართლ-მადიდებელმა მეფეტა-ნე-მფლობელმა. აი, მაგალითად, აქამდის დაჩენილი ტიტული ეთიოპიის მფლობელისა: Благовѣрный царь эфіопскій Менеликъ II, изъ колѣна Іуды, великому царю царей Эфіопій, царствующему Волею Божіей“ „მეფეთა მეფედ“ წოდება პატარა ეთიოპიის ქრისტიანე ბატონისა, რასაკვირველია, გაბერილია; მაგრამ აქაც წყაროდ უფლებისა მიღებულია ღვთაებრივი ნამომავლობა.

გარდა წყაროსი, ჩვენთა მეფეთა ტიტულში აღნიშნულია დედა აზრი სამეფო წესდებისა. თამარ მეფეს აბდულმესია შავთელის პოემის სათაურში ეწოდება თვით-

---

[17] ib стр. 5 Двор, акты, 38

[18] ადრესი პეტერბურგის გეოგრაფიული საზოგადოებისა ნეგუსის მიმართ. მენელიკი აქ მოხსენებულია იუდის ჩამომავლად, რადგანაც დამფუძნებელი მისი დინასტიისა ტრადიციით აღიარებულია შვილად სოლომონისა და სავის დედოფლისა. შეადარე ჩვენი — ესეან-დავითიანი, სოლომონიან-პანკრატიანი...

[19] კატალოგი დ. ჩუბინაშვილის ხელნაწერებისა № 79

მპყრობელთ: „პოემა ანუ შვენიერსიტყვაობითითა ხელოვნებითა შეწყობილნი სტიხნი საქებრად სახელმწიფოსა და ძლევით განთქმულისა ხელმწიფისა ოთარ ველისა გიორგი მეფისა ბაგრატოვანისა ასულისა სრულიად ზემოჲსა და ქვემოჲსა ივერიისა და სხვათა თვით-მპყრობელისა და მრავალთა მტერთა მძლეველისა ქმნილი გელათის მონასტერსა შინა და მუნითვე მორთმეული აბდულ მესია შავთელისაგან პირველ ყოვლისა მდივნად ღირს სახსოვარისა მის მეფისა და შემდგომად მონაზონობის მიღებისა მას მოანსტერსა შინა იოანნედ წოდებულისა“. თვით-მპყრობელი წარმოადგენს ქართულად ნათარგმნს ტერმინს αὐτοκράτωρ, რუსულად сомодержецъ ეს დამატება ქართულს ტიტულში შეგვხვდა მხოლოდ ამ პოემის დასაწყისს და თუ იგი ეკუთვნის ჩვენი დროის გადამწერს მაშინ საეჭვოდ მიგვაჩნია.[19]

ტიტულშივე დაცულია კვალი მესამე გარემოებისაცა, რომელსაც აქვს სატერიტორიო მნიშვნელობა: აქ აღნიშნულია საზღვრები სამფლობელო მამულისა, რომელიც ეკუთვნის მეფეს. კიწარის წმ. სამების გუჯარი მაგალითია ამ სატერიტორიო სამზღვრების აღნიშვნისა: „ჩვენ ირაკლი მეორემან მეფემან ქართლისა, კახეთისა, და ყოვლისა, საქართველოჲსამან“... ქართლ-კახეთის შეერთების შემდეგ მეფის ტიტულში თუ არა, სამეფო განკარგულებაში მაინც მკვიდრდება ახალი ტერმინი, რომელსაც ეხმარობს ბატონიშვილი გიორგი: „ჩვენ ოსსა-

---

[91] კატალოგი დ. ჩუბინაშვილის ხელნაწერებისა № 79.

ვე საქართველოს უფლისწული"[20] ვამტკიცებთ... ხანდ-ხან შემოკლებულად მოხსენებულია მხოლოდ ქართველთა-თი ირაკლის ტიტულში და შემდეგ დამატებულია სიტ-ყვა და სხვათა, რომელიც რუსულად ითარგმნება „и прочихъ" და უდრის რუსულს წინად „иныхъ" და ახლა „и прочая и прочая и прочая".

ამგვარად ჩვენთა მეფეთა ტიტულში მოთავსებულია ტრადიციული აზრი მათის ჩამომავლობისა იესიან-და-ვითიან-სოლომონიანის თესლისაგან, აღნიშნულია წყა-რო, საიდანაც მომდინარეობს მეფის უფლება და განმარ-ტებულია სამზღვრები მათის სამფლობელოსი, მაგრამ ვიდრე ეს ტიტული განმტკიცდებოდა, ჩვენი მეფენი იწოდებოდნენ სხვა-და-სხვა დროის მთავრებად, ერისთავთ ერისთავებად, მამფლებად, ქორიკოზებად, „ქართლის ცხოვრება" აშოტის შვილის გვარამის დროიდან (883) ტაო-კლარჯეთის მფლობელს უწოდებს მამფლებად, როგ-ორც კახეთის მფლობელთ — ქორიკოზებად. ლექსი მამფალი უდრის შემდეგის საუკუნეების მთავარს და იხმარება მხოლოდ მე-X საუკუნის გასვლამდე, როდე-საც მამფლები, ერთმპყრობელობის დაარსების გამო,

---

[20] ჩემი გუჯრები 367. შეადარე ზემორე ხსენებული ბაგრატის გუჯარი და რუსულად დაბეჭდილი ტიტული ირაკლი მეორესი: М. Б. мы,,, помазаннаго царя Теймураза сынъ, царь Карталинскій, Кахетинскій и обладатель Эриванскій. Бамбакскій и Казахъ-борчалинскій Праклій II... (Двор. акты 42.)

ეროვნული ბიბლიოთეკა

საქართველოში გაჰქრნენ[21] ამავე ლექსს ეხმაურობს, როდესაც ტაო-კლარჯეთის მპყრობელთა შეეხებ[illegible] უკუნეში ბიზანტიის მწერალი კონსტანტინე პორფიროგენი; ესევე სიტყვაა მოხსენებული აგრეთვე ამ დროისათვის მეტერთმეტე საუკუნის მემატიანე სტეფანოს ასოლიკის ნაწერებში და სხვა-და-სხვა ქართულ მანუსკრიპტებსა და გუჯრებში. საკვირველია რომ ლექსი მამფალი ტაო-კლარჯეთის საზღვრებს თითქმის არ გასცილებია და ამასთანავე მე-XI საუკუნიდან არც მატიანეში და არც სხვა ძველს მწერლობაში აღარ აღმოიკითხვის.

სახელწოდება ქორიკოზი,[22] რომელიც კახეთის მფლობელთ ეკუთვნის, იხმარება მე-VIII საუკუნიდან ვიდრე მე-XI საუკუნემდე, როდესაც ბაგრატ IV-მ კახეთის მთავრობა გააუქმა. ვიდრე ქორიკოზს დაირქმევდნენ კახეთის მფლობელნი პირველად გრიგოლის დროს (787 — 827), ივინი იწოდებოდნენ ჯვანშერის სიკვდილამდის ერისთავთ ერისთავებად, რომლის მსგავსებად შემდეგ მეფენი, განდიდებულნი ძალით, ხან კი მხოლოდ ტრადიციულად, გახდნენ მეფეთა მეფედ. ტაო-კლარჯეთშიც ამ დროს, როცა უფროსი მფლობელი მამფალად იწოდებოდა, მპყრობელნი დანარჩენ საუფლისწულო მამულებისა იხსენებიან ერისთავთ ერისთავებად მაგალი-

---

[21] Бакрадзе — Статьи по исторіи и древностямъ Грузіи стр. 27 (СПБ. 1887) სვანურ კრებულში ავტორი წმ. აბოს ცხოვრებისა მ ა მ ფ ა ლ ა დ უწოდებს ეპისკოპოსთ მტბევარს, იოანნესა და კათალ. სამოელს.

[22] ქორიკოზი — ქ ა რ თ.-ც ხ ო ვ. ქორეპისკოპოზი) I, 189, 192, 195, 197, 202, 210, 241.

თად, ადარნასე (+898), დავით, გურგენ, სუმბატ და სხვანი. გარდა ამ ადგილობრივის ტიტულისა სხვა-და-სხვა ... ჩვენი მეფენი იღებდნენ უცხო ერის მიერ მინიჭებულ წოდებას. ბიზანტიის იმპერატორები აჯილდოებდნენ საქართველოს მფლობელთ კუროპალატის, ნობილისიმის და სევასტის სარისხით. ბაგრატ მეოთხე (1028 — 82) ამ სამივე ტიტულის მატარებელი იყო. შვილმა ამ ბაგრატისამ გიორგი II მიიღო ტიტული ბიზანტიის კეისარისა. პირველად კუროპალატობა მიიღო გვარამმა (575 — 600) ჯილდოდ იმ შემწეობისათვის, რომელიც მან აღმოუჩინა იუსტინე მეორეს, ბიზანტიის იმპერატორს სპარსეთის მეფე ხოსროსთან ბრძოლაში. ამის შვილიშვილი დაინიშნა ანტიპატრიკად კეისრის მიერ; პირველი პატრიჯი იყო აზო. (ანუ აზონი), თუმცა იმას მხოლოდ „ქარ.-ცხოვრება" უწოდებს პატრიკად, ვახუშტი კი იხსენიებს მთავრად[23] სუმბატ მამფალი წოდებულიყო ანტკიპატად (анеинать), როგორც იხსენიებს კონსტანტინე პორფიროგენი. როგორც ბიზანტიის მწერლები ამბობენ, ჩვენს მეფეებს ეძლევოდა კიდევ ორი ტიტული — მაგისტროსი[24] და ვესტარხი, ზოგიერთს მკვლეველს ჰგონია, რომ ეს უკანასკნელი წოდება სომხურის ანუ ქართულის ჩამომავლობისაა, რადგანაც ამ სახელით იხსენიებდნენ ხშირად ჯარის წინამძღვრებს სომხეთში

---

[23] ქ ა რ თ.-ც ხ ო ვ. I, 27. ვ ა ხ უ შ ტ ი, ისტორია, 35; იბერიის მთავრებში პატრიკად ცნობილია ა შ ო ტ კისკასი, ძმა ადარნასე მეფისა.

[24] ისტორია კ ე დ რ ი ნ ი ს ა, II, 503. მაგისტროსად იყო. დამიტრი, ძე გიორგისი (1125 — 1154).

ანუ საქართველოში.[25] იერარქიულად რომ გავსინჯოთ, აღმოჩნდება, რომ უმაღლესი უცხო ტიტული [illegible] სარისა, შემდეგ სევასტის, ნობელისიმისა, [illegible]ტისა, მაგისტრისა, ვესტარხისა და ანტვიპატისა. ბიზანტიის იმპერიაში მე-XI საუკუნიდან ზემოხსენებული სხვა-და-სხვა წოდება ისეთი ხარისხია, რომელიც ებოძებოდათ სასახლესთან დაახლოვებულებს. პირველად ეს ხარისხი მიეთვისებოდათ მხოლოდ ბიზანტიაში დამკვიდრებულ მოხელეთა, შემდეგ კი უცხო ქვეყნის მეფეებს და გამოჩენილ მოღვაწეებსაც ურიგდებოდათ. საქართველოში, მაგალითად, კუროპალატობა ებოძათ არამც თუ მეფეებს: დავითს, გიორგის და ბაგრატს, არამედ „თავად ლიპარტსაც“,[26] როგორც ჰმოწმობენ ბიზანტიის მწერლები. ტიტული კეისარი „caesar“, საიდანაც წარმოსდგა სიტყვა „царъ“, სებასტი (სევასტი,) ნობელისიმი და კუროპალატი უდრის ესლანდელს ტიტულს — უმაღლესობას (высочество), იმ განსხვავებით კი, რომ ამ ჩვენის დროის ტიტულს ბიზანტიაში ოთხი ხარისხი ჰქონდა, რომელთა შორის კუროპალატობა იყო უმდაბლესი საფეხური.[27] მაგისტროსი ძველთა რომაელთა ხარისხია; იგი აღნიშნავდა საერო ანუ სამოქალაქო მოხელეობას: magister equitum, magister peditum

---

[25] ამ აზრისაა სენმარტენი. Memoires sur l' Armenie II 202 — 3, რომელსაც მოჰყავს ჩამჩიანის სიტყვები.

[26] ნახე Brosset — Chronique arménienne, 55 le couropalate Liparit possedait enpleine proprieté lepays den haut.

[27] Скабалановичъ — Византійское государство и церковъ въ XI в. Спб. 1884 გვ. 152,

magister officiorum (კანცლერი), magister larum (praepositi Sacri cubiculi). აგრედვე სევასტი (ᲡᲔᲕᲐᲡᲢᲘ) წარმოადგენს თარგმანს რომაელთა იმპერატორის ოქტავიანის ტიტულისას augustus (სამღვთო, ღირსი თაყვანისცემასა). ნობელისიმი ბერძნულად ᲜᲝᲑᲔᲚᲘᲡᲘᲛᲘ, ლათინურად nobilissimus იყო ტიტული, რომელიც ეძლეოდა ბატონიშვილებს (принцы крови).[28] და კუროპალატობა კი მხოლოდ გვიბგვინოსან მეფეთა საკუთრებას შეადგენდა და ივერიის დინასტიაში ეს ღირსება იყო მემკვიდრეობითი (შეადარე საპატიო მარშალი გრაფი შამპანისა და პალატინი რეინისა). გვარამ კუროპალატის ძე, სტეფანოსი ვერ ჰბედავს მეფედ წოდებას ბერძენთა და სპარსთა შიშით და იწოდება მთავრად, როგორც ჰმოწმობენ წარწერანი ჩვენამდის მოღწეულის ფულისა.[29] შემდეგ მთავრებად იწოდებოდნენ ჩამომავალნი დიდის თავადებისა. ასე ჰმოწმობს ბატონიშვილი ვახუშტი[30], გარდა მთავრის ტიტულისა, ისეთნი, ვინც მეფის მაგივრად ინიშნებოდნენ, იწოდებოდნენ მმართველად: მეფე გიორგი-მაჰნავაზის სპარსეთში მყოფობის დროს ვახტანგ-კანონმდებელი აღიარებული იყო მეფის მაგიერად ანუ

[28] რუსეთში „Царская высокость“ შემოდას პეტრე დიდის დროს благородство-ს მაგივრად ბატონიშვილებისათვის, რადგანაც კეთილშობილობით დაიწყეს მოხსენება აზნაურების (шляхтичи) Кулевскій — Рус. госуд. право I, 178 (Харьковъ, 1894)

[29] Баратаевъ — Нумизматическіе факты გვ. 10, 70, 71. შეადარე ბერძენთა მოწმობ: αρχων. Lebeau, XI, 134.

[30] ვახუშტი — ისტორია, გვ. 13 (გამოცემა ბაქრაძისა) შეადარე баратаевъ op.cit. 73 — 6.

ინიშნებოდნენ გამგებელად, როგორც ამბობს „ქართლის ცხოვრება“.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

მარზაპანის, პიტიახშის და ათაბეგის ბაზედ გვექნება ბაასი თავად-აზნაურთა წოდების ისტორიის განხილვის დროს. ახლა კი ორიოდე სიტყვა იმ ტიტულზედაც, რომელიც ეძლეოდათ ჩვენს მეფეებს სპარსეთისაგან. ივინი იღებდნენ ღირსებას ხანისა, შაჰისა, მდივანბეგისა, სარდალ-სპასალარისა და ბეგლარებისას; როგორც ხელქვეითი შაჰისა, ჩვენი მეფენი იწოდებოდნენ ვალიებად. ვახტანგ მეხუთე წოდებული იყო შაჰნავაზად, ლევანი, მამა ვახტანგ მეექვსესი — შაჰყულიხანად, მდივანბეგად გიორგი — ერანელთა სპადარ სპასალარად და ამილბარ-სპასპეტად, როსტომ მეფე — როსტომ ხანად, სვიმონ მეფე — სვიმონ ხანად.[31] ნაზარ ალიხანს ანუ ერეკლე პირველს შაჰი სულტან ჰუსეინი უწოდებს ვალიად. აგრეედვე მეფე დავით და თეიმურაზი ვალიებად იწოდებიან (ვალი გენერალ-გუბერნატორს უდრის). ჩვენთა მეფეთა სპარსეთის შაჰის ვალიებად გადაქცევა იმ დროს ეკუთვნის, როდესაც ვახტანგის სიტყვით, მეფენი ქართლისა „ჟამთა ცვალებით ასრე დამდაბლებულან, რომე ოდენ სახელი მეფე რქმევიათ“ და „ხელმწიფის ყეენის“[32] ნება დართვით ადიოდნენ ტახტზედ. რუსეთთან შეერთდების დროს საქართველოში უკანასკნელად ინიშნება ცოტას ხნით ბატონიშვილი დავით მმართველად, მაგრამ გენერალი

---

[31] Пурцеладзе — Груз. грам. 88; ნახე ნაზარ ალი ხან. ჩემი Двор. акты 17.

[32] ვახტანგის კანონები § 2.

კნორრინგი ცდილობს რაც შეიძლება მალე მოსპ[illegible]
გავლენა და გამგეობას აწესებს 8 ქართ[illegible]
მდივანბეგებისაგან გენერალ ლაზარევის თავმჯდომარეობით[33] ამ გამგეობაში წევრნი სამეფო სახლისანი არავითარს მონაწილეობას არ იღებენ. ამით თავდება საქართველოს მეფეთა ტიტულის ისტორია.

P. S. „წერა-კითხვის საზოგადოებაში" ვნახეთ ერთი პატარა ხელთნაწერი, სადაც მოყვანილია „წესი და განგება მეფეთა კურთხევისა". მოვიყვანთ რამდენსამე ადგილს ამ ხელნაწერიდან.

„ეკკლესიაში შესვლის დროს მეფეს წინ მიუძღვის ჯვარის მტვირთველი, ამირსპასალარი ხმალშემორტყმული მარჯვენით ჰყვებოდეს და სამეფო ხმალი ორთავე ხელთა ზედა ეტვირთოს; ამილახორი და მოლარეთ უხუცესი ხმალშემორტყმულივე ამირსპასალარის კერძო ვიდოდენ. ჭყონდიდელი და ათაბაგი მარცხენით მეფისა ვიდოდენ, ეზოთ-უხუცესი მეფეს უკანა უდგეს. ეკკლესიასთან მეფეს მიეგებებიან შემოსილი სამღვდელოება და კათოლიკოზი ეტყვის: „კურთხეულ არს მოსვლა თქვენი და დამკვიდრება მეფეთა მეფედ სამეფოსა ამასა თქვენსა" კათოლიკოზი მოჰკიდებს მეფეს ხელს მარჯვნივ და დააყენებს ეკკლესიაში სამეფო ადგილს.

„მღვდელ-მთავარმან მოიღოს ნელსაცხებელი და თავსა და მხართა სცხოს ხუთჯერ და თქვას სამგზის:

---

[33] Бутковъ — Матеріалы для исторіи Кавказа, II, 474.

ეცხების ნელსაცხებელი ღვთივ გვირგვინოსანსა ჩვენსა. შემოსონ სამოსელ, შეარტყან [illegible] ხმალი, მოიღოს კათოლიკოზმან პორფირი და გვირგვინი და დაადგას თავზედ. (ამ ცერემონიის დროს იკითხება დანიშნული ფსალმუნები)... რა ჟამს იკურთხოს მეფე და დაჯდეს ტახტსა ზედა, ეპისკოპოზნი ამ წესითა დასხდ-ნენ: კათოლიკოზი ქართლისა დაჯდეს მარჯვნივ და ჭყონდიდელი მარცხნივ ტახტსა ზედა ნატითა და ბალი-შითა".

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

რედაქტორი ელგუჯა თავბერიძე
მხატვარი გულნარა წიკლაური
ტექნიკური რედაქტორი ირა ნაცვლიშვილი
კორექტორი ლია შერგელაშვილი

გადაეცა წარმოებას 18. 03. 93. ხელმოწერილია დასაბეჭდად 21, 04, 93. სააღრიცხვო-საგამომცდელო თაბახი 0,75, პირობითი ნაბეჭდი თაბახი 1,5. ბეჭდვა მაღალი, ქაღალდი № 2, ტირაჟი 10000
შეკვეთის № 422

ფასი სახელშეკრულებო

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

სრულიად საქართველოს რუსთაველის საზოგადოების
გამომცემლობა „სარანგი“ ქუთაისი, გრიშაშვილის ქ. № 6

საქართველოს რესპუბლიკის
პოლიგრაფიისა და საგამომცემლო საქმიანობის კორპორაციის
ქუთაისის გალაკტიონ ტაბიძის სახელობის № 5 სტამბა
ქ. ქუთაისი, ი. ჭავჭავაძის გამზირი № 33.

ბ 15/16 F 16·091
ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ქართველ მეფეთა ცხოვრება და ანდერძები

ალექსანდრე ხახანაშვილი

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ქართველ მეფეთა ტიტული
კურთხევა
და რეგალიები

სრულიად საქართველოს რუსთაველის საზოგადოების
გამომცემლობა „სარანგი“
ქუთაისი, 1993

9 (47.922)

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

წინამდებარე ბროშურა „ქართველ მეფეთა ტიტული, კურთხევა და რეგალიები“ ჟურნალ „მოამბის“ 1895 წლის მეშვიდე ნომერში დაბეჭდილი ალ. ხახანაშვილის სტატიაა. სტატიის ტექსტი იბეჭდება უცვლელად, ამიტომ მასში დარჩა ზოგიერთი მეცნიერული და ტერმინოლოგიური უზუსტობა, რომელსაც დღეს არ იზიარებს ქართული ისტორიოგრაფია. მიუხედავად ამისა ალ. ხახანაშვილის ამ სტატიას, საკითხის საბოლოო მეცნიერული შეუსწავლელობის გამო, დღემდე არ დაუკარგავს თავისი მეცნიერული ღირებულება და მნიშვნელობა, ამიტომ ვფიქრობთ, მას დიდი ინტერესით გაეცნობა ქართველი მკითხველი.

რედაქტორ-გამომცემლები: გულნარა წიკლაური
ავთანდილ ტუაბლაძე
მერაბ კეზევაძე

წიგნი გამოდის გამომცემელთა ხარჯით

სრულიად საქართველოს რუსთაველის საზოგადოების
გამომცემლობა „სარანგი“ ქუთაისი, ვრიშაშვილის, 6

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ჩვენთა მეფეთა სრული ტიტული ნაყოფია ჯერ იმ ფიქრისა, რომ ვითომ საქართველოს სამეფო გვარი იყო შთამომავალი დავით წინასწარმეტყველისა და მერე ბიზანტია-სპარსეთის გავლენისა. აი ამიტომაც ჩვენთა მეფეთაგან ხელმოწერილ ნაშთებში მეფენი მოხსენებულნი არიან კუროპალატად და „მეფეთა მეფედ", როგორც სპარსეთში ირანის მფლობელს უწოდებდნენ შაჰინ-შაჰს. მესამე საყურადღებო გარემოება მეფის ტიტულში არის სიტყვა „პატრონი", რომელიც უდრის მნიშვნელობით მფარველს, მცველს. პატრონი შემდეგ შეიცვალა ბატონად[1] და აქედან წარმოსდგა სიტყვა „ბატონიშვილი", „ბატონის რძალი". „პატრონი" ქართულს ენაში შემოღებული უნდა იყოს ლათინურ ენიდან და ვგონებთ მცირე აზიით უნდა მოსულიყოს ჯვაროსანთა ლაშქრობის დროს, როცა ქართველნი და დასავლეთის ფეოდალნი ერთმანეთს შეხვდნენ სირიაში იერუსალიმის ასაღებად. ამ დროსვე ეკუთვნის, მაგალ., სომხურს ენაში დამკვიდრებული სიტყვა პარუმ. ეს სიტყვა წარმომდგარია სიტყვიდან „ბარონ" და ჰნიშნავს ბატონს. დედოფალიც, როგორც მეფე, იწოდებოდა პატრონად და დედოფალთ-დედოფლად აი ნიმუშად, თუ გნებავთ, დასაწყისი წილკნის გუჯრისა:

---

[1] ნახე ჩემი „გუჯრები", ქუთაისი, 1891, გვ. 129, 137, 145.

„ჩვენ ღვთივ აღმატებულმან, ღვთივ [illegible]-ი-
მან იესიან-დავითიან-სოლომონიან პანკრატონმან, [illegible]
ცხებულის საქართველოს მეფის თეიმურაზისამან და
კახეთის არაგვის მპყრობელ მქონებელმან ერეკლემ,
თანამეცხედრემან ჩვენმან ქრისტეს მოყვარემან დედო-
ფალთ დედოფალმან პატრონმან ანნამ“... პატრონად იწო-
დებოდნენ აგრეედვე გურიელი, დადიანი და შემდეგ საერ-
თოდ ყმების ბატონები.[2] მაგრამ მარტო ბატონს, მე-
ფეს ეკუთვნოდა ტიტული „ცხებული“, „გვირგვინოსანი“
და „იესიან-დავითიან-სოლომონიან პანკრატონანი“[3] ცხე-
ბული მეფე, როგორც რუსეთში „миропомазанный“, სა-
ქართველოში გავრცელდა ურიასტანის ხელმწიფეთა და
ბიზანტიის იმპერატორთა ბაძვითა. ეს ტიტული უფრო
გაზვიადებულია ბაგრატის გუჯარში: „სკიპტრა პორფი-
რის და გვირგვინის მპყრობელმან აფხაზთა და ქართვე-
ლთა მეფობისამან, რანთა, კახთა და სომეხთა განგემ
და ყოველისა აღმოსავლეთისა და ჩრდილოეთისა ორი-

---

[2] ჩვენი ბატონი უდრის რუსეთში осподарь, государь-ს სიტყ-
ვიდან оспода, господа, რომელიც აღნიშნავს ცალკე ოჯახს თავის
ავლა-დიდებით. აქედან осподарь, государь, ნიშნავს უფლებით
აღჭურვილს კაცს — ოჯახის უფროსს, რომელსაც ემორჩილებიან
სახლის წევრნი, შეადარე Романовичь-Славатиякій — Рус: го-
суд. право I, 139.

[3] ჩემი „გუჯრები“ გვ. 30, „გვირგვინოსანი მეფე პატრონი როს-
ტომ“, გვ. 99 „ცხებული მეფე“ თეიმურაზ; შეადარე ჩემი „Двор.
акты» (М., 1893) стр. 12, Ираклій сынъ помазаннаго царя
Теймураза ნახე აქვე გვ. 15 (коронованный) გვ. 19, 39 და სხვ.
„გუჯრები“ გვ. 108.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

სავე ტახტისა... მეფეთა მეფემან დიდმან ბაგრატ"[4] (ჩემი „გუჯრები" 126). ჩვენს გვირგვინოსანს და ღვთივგვირგვინ-ტებულს უდრის ფრანკთა coronatus და divina dispensante gratia, სკიპტრას კი Scepter (accipe sceptrum regiae potestatis insigne). გვირგვინი და სკიპტრა სამეფო რეგალიებია. კარელინგების დროს პირველად აღინიშნება მირონცხება მეფეთა. ეს ჩვეულება ურიასტანში იქნა პირველად შემოღებული: საულმა მირონ სცხო დავით და აკურთხა მეფედ. არც დასავლეთ ევროპაში და არც საქართველოში გამეფება არ იყო აუცილებლად დამოკიდებული საეკლესიო მირონცხებისა და დაგვირგვინების აქტზედ ჩვენთა მეფეთა შორის ბევრი არ იყო დაგვირგვინებულ-მირონცხებული, თუმცა ეს გარემოება არ აშრკოლებდა მეფედ წოდებულიყო და ასულიყო ტახტზედ. საქართველოში ისეთი მაგალითიც ბევრჯელ ყოფილა, მეფეს სიცოცხლეშივე დაუგვირგვინებია თავისი მემკვიდრე, რათა ამ გზით მოესპო მოსალოდნელი შფოთი და უსიამოვნება სამეფოში თვისის გარდაცვალების შემდეგ. თამარ მეფე გიორგიმ აკურთხა და დასვა „მეფად" 1171 წ. „ფიცითა და აღთქმითა სამეფოისათა".[5] ფიცი უუძველესადვე აუცილებელი საშირეება იყო მეფეთა წინაშე ერთგულების დასამტკიცებლად. თვით მეფე გიორგი ახლად დაგვირგვინებულს თამარს ფიცით აღუთქვამს ერთგულებას.

---

[4] შეადარე ტიტული ფრანკთა მეფისა: Serenissimus angustus a Deo coronatus magnus imperator... qui et, per misericordiam Dei rex Francorum et Langobardorum Ludwig I, Brunner Deutsche Rechtsgeschirhte II, 14.

[5] ვახუშტი-ისტორია, 196.

„ქართლის ცხოვრებაში“ საყურადღებო აღწერილობაა ამ ცერემონიისა: „განზრახვითა და გამორჩევითა მამისა (მამისა) და უფროსლა განგებითა ზენისა მის ყოველთა შარავანდედთა მინიჭებითა, შვილი მათი თამარ ნათელი და ბრწყინვალებაჲ თვალთა მათთა და გვირგვინი და მანიაკი ყოველთა მეფეთა და კელმწიფეთა: მეფე ჰყო თანადგომითა პატრიარქთა და ყოველთა ეპისკოპოსთათა, დიდებულთა იმერთა და ამერთა, ვაზირთა, სპასპეტთა და სპასალართათა და დასვა მარჯვენით თვისსა მეფე და დედოფალი შემკული და შემოსული პირადპირადად ფესვედითა ოქროვანითა, ბისონითა და ზეზითა ომელსა ჰხადა მთად ღვთისად და დაადგა თავსა მისსა გვირგვინი ოქროსა მის ოფაზისა, აღმკული იაკინთთა და სამარაგდოთა მიერ და მდიდარნი ერისანი ლიტანიობდეს წინაშე პირსა მისსა და თვით მეფემან, მფიცებელმან ერთგულობისა და ერთსულობისა მისისათვის, შეჰვედრა იგი ღმერთსა.[6]

დაგვირგვინების შესახებ „ქარ. ცხ.“ მეორე ადგილას გადმოგვცემს, რომ „შესხმასა და გალობასა შინა, ვინათგან ლიხთ-იმერთაგან იყო დადგმად გვირგვინისა თავსა სამეფოსა, აწვიეს მონაზონი, მადლით შემოსილი, მთავარ-ეპისკოპოზი ქუთათელი ანტონი საღირის ძე მიღებად გვირგვინისა, და, სრულყვეს რა კურთხევაჲ დალოცეს მაშინ კახაბერ კვირიკეს ძე, ერისთავი რაჭისა და თავკვერისა და სრულ ჰყვეს მოკელეთა სვანთა და

---

[6] „ქ ა რ თ.-ც ხ ო ვ.“ I. 274.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

დიდებულთა ვარდანის ძეთა საღირის ძეთა და ...
ძეთა მიღებად და დადებად[7] კრმლისა, ამას შინა ...
სპილენძ-ჭურთა, ბუკთა, ქოსთა და წინწილთა და იყო
ზარი და ზეიმი ქალაქსა შინა, სიხარული და მხიარუ-
ლება, შვება და გამოსვენება და იმედი უიმედო ქმნილ-
თა და თაყვანის სცეს, დალოცეს სპათა შვიდთავე სამე-
ფოსათა და დაიპყრო თვითეულმან თვისი ადგილი".

მეფის კურთხევის ამბავს დაწვრილებით მოგვითხრობს პაპუნა ორბელიანი. მის დროს ეკურთხა მეფედ თეიმურაზი მცხეთაში და აი სწორედ ამ კურთხევის გარემოებას აღგვიწერს პაპუნა. ამ კურთხევას დაესწრო პატარა კახი ერეკლე, ძე მისი, ანნა დედოფალი, დიდებულნი და წარჩინებულნი სამღვდელონი, ამ აღწერილობაში ჩვენთვის საინტერესოა ის ადგილი, სადაც მოხსენებულია, რა სამეფო ნიშნები იხმარებოდა ძველს საქართველოში მეფის კურთხევის დროს. ეკლესიაში მეფე მიიყვანეს აღსავლის კარის ქვემო ალაგას. გარშემო ეხვივნენ იქ მყოფნი ეპისკოპოსნი. აქ პატრიარქმა მეფეს ჯერ ჰკითხა სარწმუნოება და შემდეგ თვით წაუკითხა აღთქმის ეპისტოლე. ეკლესიის შუაგულ იყო გამართული დიდი ტახტი, რომელზედაც იდგა ორი სელი. როდესაც პატრიარქმა დაასრულა აღთქმის ეპისტოლეს კითხვა, მაშინვე მეფე ავიდა ტახტზედ და ერთ ხელზედ დაბძანდა გვერდით პატრიარქი მოუჯდა, მეფე შეჰმოსეს მარტივის ბისონით, შემდეგ სარდალმა ქაიხოსრომ და მუხრან-ბატონმა მიიყვანეს იგი აღ-

---

[7] ქართ.-ცხოვ. I, 278. თამარ მეფის ტახტზედ ასვლის შესახებ ნახე Вардан ъ, Исторія (пер. Эмина) გვ. 162.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

სავლის კართან. აქ მიეგებნენ მთავარ-ეპისკოპოზნი და ალავერდელი, რომელთაც შეიყვანეს ტაძარში, ველად და სცხეს საცხებელი ჯვარის სახედ, შუბლზედ, ბეჭზედ და გულზედ. რა გაათავეს ყველა ეს, ბისონზედ ჩააცვეს დიადემა, წამოასხეს პორფირი, სამეფო გვირგვინი დაადგეს, სკიპტრა მისცეს მარჯვენა ხელში და მარცხენაში კი ჰქონდა ქვეყნის სფეროდ. როცა გათავდა ამის წირვა, ცხებული მეფე დაბძანდა სამეფო ტახტზედ და ამის სპასალარმა ქაიხოსრო ორბელიანმა მიართვა ხმალი, რომელიც დალოცვის უმალ შემოარტყეს მეფესა.[8] ოთხი დროშა იღებდა მონაწილეობას ამ ცერემონიაში. თუ შევადარებთ გუჯრებსა და სიგელებში მოხსენებულს ჩვენთა მეფეთა ტიტულს თამარისა და თეიმურაზის კურთხევის აღწერილობას — ამ ორის მაგალითით შეიძლება დაკმაყოფილდეს კაცი — მაშინ თვალსაჩინოდ გავითვალისწინებთ საქართველოში ტახტზედ ასვლის ისტორიას. მეფის ტახტზედ ასვლას ამტკიცებდა მისი დაგვირგვინება და მირონცხება. ყველგან ახალის მეფის ტახტზედ ასვლა სადღესასწაულო ცერემონიით სწარმოებდა. ამ ცერემონიას ჰქონდა საწმუნოებრივი მნიშვნელობა, როგორც ურიასტანში, აგრედვე საბერძნეთში, დასავლეთ ევროპაში და რუსეთშიაც. დედოფლის დაგვირგვინება რუსეთ-

---

[8] ქ ა რ თ.-ც ხ ო ვ. II, 382—386. შეადარე წერილი ალ. გარსევანაშვილისა „ივერია" 1888, № 59. საინტერესო ცნობანი თურქთა დაგვირგვინების შესახებ ნახე Древній обрядъ коронованія у тюркскихъ народовъ, Н. З а с ъ д а т е л е в а. (Изв, археол., ист. и этногр при Казанск. унив., т. XII, вып. 4).

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ში შემოღებულ იქნა პეტრე პირველის დროს
თამარ-დედოფალი დაგვირგვინებულ იქნა,
ფე და არა როგორც მეუღლე მეფისა. დასაგვირგვინებ-
ლად არ იყო არც ჩვენში და არც სხვაგან გადაწყვეტილ-
აღნიშნული წლოვანობა სამეფო კაცისა. ადგილად,
სადაც მეფის კურთხევა სწარმოებდა, მხოლოდ დროთა
განმავლობით, გახდა მცხეთა, როგორც საფრანგეთში
რეიმსი, პრუსიაში — კენისბერგი, პოლონიაში — კრაკო-
ვი, რუსეთში — მოსკოვი. კურთხევის დროს პირველი
იყო კათალიკოზი, რომელსაც თან ახლდა უმაღლესი
სამღვდელოება. კურთხევა და მირონცხება იმის ნიშა-
ნი იყო, რომ მეფე არის ქვეყნიერი მოადგილე უფლი-
სა და მისი თანამდებობა ღვთიურის ჩამომავლობისაა.
ამ აქტით მტკიცდება კავშირი მეფესა და ერს შორის,
ქვეყნის გამგებელი ყოვლის დამბადებლის მადლით
აღიჭურვებოდა და თვისთა ქვეშევრდომთა ბატონად ისა-
ხებოდა, რასაც ჰმოწმობდა ტახტი, გვირგვინი, პორფირა,
სკიპტრა და ქვეყნის სფერო. სახელმწიფო რეგალიები,
სხვათა შორის, აღნიშნულია საქართველოს გერბზედაც.

პატრიარქი[9] ვიდრე აკურთხებდა მეფეს, ათქმევინებ-
და ხიმბოლოს საწმუნოებისას; ამით მეფეს უნდა ეღი-
არებინა, რომ მართლმადიდებელ ეკლესიის შვილი ვარო.
შემდეგ სწარმოებდა დაგვირგვინება. რუსეთში თვით მე-
ფე იღებს ხელში სკიპტრას და ქვეყნის სფეროს, თვით
იდვამს გვირგვინს და ამით აღნიშნავს თვით-მპყრო-

---

[9] Романовичъ-Славатинскій — Система рус. госуд. права I, 125 (Кіевъ 1886).

ბელობას.[10] ჩვენში მეფეს აძლევენ ხელში სკიპტრას და სფეროს, წარმოასხამენ პორფირს, დაადგამენ [illegible] ასეთი მოქმედება ჩვენის მეფისა გვიხატავს [illegible] ზღუდულს უფლებას. დიდებულთა მონაწილეობა დაგვირგვინების დროს და მათი დახმარება სკიპტრა-სფეროს მოღებაში ახასიათებს საპოლიტიკო წესწყობილებას. ამგვარად რელიგია და პოლიტიკა ერთად არის ჩაქსოვილი მეფის კურთხევა-დაგვირგვინების ცერემონიაში.

წყარო, საიდანაც მომდინარეობდა მეფის უფლება, დაცულია თვით ტიტულში; იგი იწყება სიტყვებით: „ნებითა და შეწევნითა ღვთისათა"[11] ანუ „ჩვენ ღვთივ გვირგვინოსანმან.[12] ეს ტიტული უდრის ევროპელთა Dei gratiae, par la grace de Dieu, Von qottes Gnaden, bythe grace of God. დასავლეთ ევროპაში, ნაპალეონ მესამის წაბაძვით, იტალიამ, ბოლგარიამ და სხვ. შემოიღეს ტიტული par la grace de Dieu et la volonte du peuple ესე იგი: „მადლითა ღვთისათა და სურვილითა ერისათა"... მეფე, როგორც ღვთისგან ნაკურთხი, მსგავსად კათალიკოსისა, ხელშეუხებელი იყო. ამიტომ მეფე ვახტანგი თვის კანონებში არ აწესებს სასჯელს

---

[10] მეფეს წინად აკურთხებდა ეპისკოპოსი, შემდეგ კათალიკოზობის დადგენისა — კათალიკოზი; ბაგრატიონთა დროს გვირგვინს „დაადგმიდა ქუთათელი მეფეთა ქუთაისის ტახტისათვის". ვახუშტას ისტორია გვ. 11.

[11] ნახე ჩემი „გუჯრები" გვ. 2, „ნებითა და შეწევნითა ღვთისათა ჩვენ დედოფალმან პატრონმან მარიამ"... შეადარე ჩემი „Двор акты" გვ. 18, Волею и помощью Божьей мы коронованный.

[12] იქვე გვ. 30. „ჩვენ ღვთივ გვირგვინოსანმან მეფეთ მეფემან ხელმწიფემან პატრონმან როსტომ".

მეფისა და პატრიარქის შეურაცხყოფისათვის, ფუმცა აღიარება მათის სიწმიდისა (Sacro-Sanctus) მოსჩანს ჩვენს რჯულდებაში. ვახტანგი პირდაპირ ამბობს: „მეფისა და კათალიკოზის საქმე, უკადრისი თუ რაც რამ ფერია, ორისავე სწორი არის; ამიტომ რომ ერთი ხორცის ხელმწიფე არის და მეორე სულისა, კურთხევა და პატივიც ღვთისაგან და კაცისაგანცა სწორე აქვსთ".[13] მართლაც, კათალიკოზიც თავის ტიტულში ჰხმარობს აგრეედვე სიტყვებს „ნებითა და შეწევნითა ღვთისათა"...

ჩვენთა მეფეთა რეგალიები ანუ სიმბოლური კუთვნილება მათის ღირსებისა იყო: 1, გვირგვინი — სიმბოლო დიდებისა; 2. სკიპტრა — სიმბოლო მართლმსაჯულებისა, სიბრძნისა, და მადლისა (პირვანდელი მისი სახე მწყემსის კვერთხია); 3, ქვეყნის სფერო — სიმბოლო ქვეყნის პურობისა (ბურთი დედამიწის სახით — globus — ჯერ რომში იხმარებოდა და იქიდან გავრცელდა ევროპაში); 4, ტახტი — სიმბოლო ხელმწიფეების ღვთიურის ჩამომავლობისა, რადგანაც უფალი განაგებს ქვეყანას ზეციურის ტახტიდან; 5, პორფირი და ბისონი, ეკლესიის მსახურთა მსგავსად, მითვისებული მეფისაგან; 6, სახელმწიფო დროშა და სახელმწიფო ხმალი. პირველი მოხსენებულია თეიმურაზ მეფის კურთხევის დროს, მეორე თამარ მეფისა და სხვა მეფეთა დაგვირგვინების აღწერაში. შავთელი ასე ასწერს თამარის რეგალიებს:

---

[13] ვახტანგის კანონები § 25.

კვერთხი მეფეთა დიდ ხელმწიფეთა თვიდ გაქვს გე-
ბალით სხვამ[illegible]
ჯაჭვ საჭურველნი, ძნელ სასურველნი, [illegible]
ნი მყის დაეკვეთოს.
ხრმალი ლესული, მაზედ მსნე სული, ბარბაროსთ მსრვ-
ელად, მყის წარვემართოს.
მკლავნი ძლიერნი, გმირთა მძლიერნი, რისხვით მათზე-
და რომ მოვემართოს.
შესამოსელი, შესამკობელი, გმოსიან ტანსა, ოქრო ნემ-
სულნი,
გვირგვინ სკიპტრანი, ბისონ მიტრანი, მოწეულითა თანა
შექსულნი.
გაქვსღა პორფირთა, შთაცმა პოდირთა, სამარაგდონი ერთ-
გან ექსულნი.
დიადიმითა, დიადიმითა, ზეგარდამო გაქვს წმიდად ექსუ-
ლნი.[14]

„ტახტ-გვირგვინ-სკიპტრა-პორფირი“ — სახელმწიფო რეგალიებად ცნობილია აგრედვე რუსუდანიანისა[15] და ვეფხისტყაოსანში: „დასვა და თავსა გვირგვინი დაადგა თავის ხელითა. მისცა სკიპტრა და შემოსა მეფეთა სამოსელით (ტაეპი 14).

ჩვენი მეფეების წყალობის გუჯრები და სახელმწიფო განკარგულებანი იწყება სიტყვებით: „ნებითა და შეწევნითა ღვთისათა“...[16]

---

[14] „თამარ მეფის შესხმა“, აბდულ მესიხ შ ა ვ თ ე ლ ი ს ა, სტ. 37 და 38

[15] „რუსუდანიანი“, ხელნაწერი წერა-კითხვის საზოგ. გვ. 116.

[16] ჩემი „გურჯები“, ს ი ო ნ ი ს ა 1666 წ. გვ. 3, შეადარე გვ. 2 და ჩემი Двор. акты გვ.10.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ანუ „სახელითა სახიერისა არსებისა დაუსაბამოს მამისა და ძისა და სულისა წმიდისათა და შუამდგომლობითა ყოვლად უბიწოსა წმიდისა სოფლთა მღვთისმშობლისათა“[17] ... ეს დასაწყისი — „„შეწევნითა ღვთისათა“, ანუ, როგორც რუსულად ითარგმნება[18] „волей и помощію Божіей мы Богомъ вознесенный, Богомъ утвержденный и Богомъ коронованный“ აღნიშნავს სამეფო უფლების წყაროს, ღვთისგან დაწესებულს უფლებას, ზეცის ქვეყნიურ მოადგილეს. ამგვარი აზრი დამკვიდრდა ბიზანტიაში ქრისტიანობის გავრცელების შემდეგ და აქედან შეითვისა ყველა ძართლ-მადიდებელმა მეფეტა-ნე-მფლობელმა. აი, მაგალითად, აქამდის დაჩენილი ტიტული ეთიოპიის მფლობელისა: Благовѣрный царь эфіопскій Менеликъ II, изъ колѣна Іуды, великому царю царей Эфіопій, царствующему Волею Божіей“ „მეფეთა მეფედ“ წოდება პატარა ეთიოპიის ქრისტიანე ბატონისა, რასაკვირველია, გაბერილია; მაგრამ აქაც წყაროდ უფლებისა მიღებულია ღვთაებრივი ნამომავლობა.

გარდა წყაროსი, ჩვენთა მეფეთა ტიტულში აღნიშნულია დედა აზრი სამეფო წესდებისა. თამარ მეფეს აბდულმესია შავთელის პოემის სათაურში ეწოდება თვით-

---

[17] ib стр. 5 Двор, акты, 38

[18] ადრესი პეტერბურგის გეოგრაფიული საზოგადოებისა ნეგუსის მიმართ. მენელიკი აქ მოხსენებულია იუდის ჩამომავლად, რადგანაც დამფუძნებელი მისი დინასტიისა ტრადიციით აღიარებულია შვილად სოლომონისა და სავის დედოფლისა. შეადარე ჩვენი — ესეან-დავითიანი, სოლომონიან-პანკრატიანი...

[19] კატალოგი დ. ჩუბინაშვილის ხელნაწერებისა № 79

მპყრობელთ: „პოემა ანუ შვენიერსიტყვაობითითა ხელოვნებითა შეწყობილნი სტიხნი საქებრად სახელმწიფოსა და ძლევით განთქმულისა ხელმწიფისა ოთარ ველისა გიორგი მეფისა ბაგრატოვანისა ასულისა სრულიად ზემოჲსა და ქვემოჲსა ივერიისა და სხვათა თვით-მპყრობელისა და მრავალთა მტერთა მძლეველისა ქმნილი გელათის მონასტერსა შინა და მუნითვე მორთმეული აბდულ მესია შავთელისაგან პირველ ყოვლისა მდივნად ღირს სახსოვარისა მის მეფისა და შემდგომად მონაზონობის მიღებისა მას მოანსტერსა შინა იოანნედ წოდებულისა“. თვით-მპყრობელი წარმოადგენს ქართულად ნათარგმნს ტერმინს αὐτοκράτωρ, რუსულად сомодержецъ ეს დამატება ქართულს ტიტულში შეგვხვდა მხოლოდ ამ პოემის დასაწყისს და თუ იგი ეკუთვნის ჩვენი დროის გადამწერს მაშინ საეჭვოდ მიგვაჩნია.[19]

ტიტულშივე დაცულია კვალი მესამე გარემოებისაცა, რომელსაც აქვს სატერიტორიო მნიშვნელობა: აქ აღნიშნულია საზღვრები სამფლობელო მამულისა, რომელიც ეკუთვნის მეფეს. კიწარის წმ. სამების გუჯარი მაგალითია ამ სატერიტორიო სამზღვრების აღნიშვნისა: „ჩვენ ირაკლი მეორემან მეფემან ქართლისა, კახეთისა, და ყოვლისა, საქართველოჲსამან“... ქართლ-კახეთის შეერთების შემდეგ მეფის ტიტულში თუ არა, სამეფო განკარგულებაში მაინც მკვიდრდება ახალი ტერმინი, რომელსაც ეხმარობს ბატონიშვილი გიორგი: „ჩვენ ოსსა-

---

[91] კატალოგი დ. ჩუბინაშვილის ხელნაწერებისა № 79.

ვე საქართველოს უფლისწული"[20] ვამტკიცებთ... ხანდ-ხან შემოკლებულად მოხსენებულია მხოლოდ ქართველთა-თი ირაკლის ტიტულში და შემდეგ დამატებულია სიტ-ყვა და სხვათა, რომელიც რუსულად ითარგმნება „и прочихъ" და უდრის რუსულს წინად „иныхъ" და ახლა „и прочая и прочая и прочая".

ამგვარად ჩვენთა მეფეთა ტიტულში მოთავსებულია ტრადიციული აზრი მათის ჩამომავლობისა იესიან-და-ვითიან-სოლომონიანის თესლისაგან, აღნიშნულია წყა-რო, საიდანაც მომდინარეობს მეფის უფლება და განმარ-ტებულია სამზღვრები მათის სამფლობელოსი, მაგრამ ვიდრე ეს ტიტული განმტკიცდებოდა, ჩვენი მეფენი იწოდებოდნენ სხვა-და-სხვა დროის მთავრებად, ერისთავთ ერისთავებად, მამფლებად, ქორიკოზებად, „ქართლის ცხოვრება" აშოტის შვილის გვარამის დროიდან (883) ტაო-კლარჯეთის მფლობელს უწოდებს მამფლებად, როგ-ორც კახეთის მფლობელთ — ქორიკოზებად. ლექსი მამფალი უდრის შემდეგის საუკუნეების მთავარს და იხმარება მხოლოდ მე-X საუკუნის გასვლამდე, როდე-საც მამფლები, ერთმპყრობელობის დაარსების გამო,

---

[20] ჩემი გუჯრები 367. შეადარე ზემორე ხსენებული ბაგრატის გუჯარი და რუსულად დაბეჭდილი ტიტული ირაკლი მეორესი: М. Б. мы,,, помазаннаго царя Теймураза сынъ, царь Карталинскій, Кахетинскій и обладатель Эриванскій. Бамбакскій и Казахъ-борчалинскій Праклій II... (Двор. акты 42.)

ანუ საქართველოში.[25] იერარქიულად რომ გავსინჯოთ, აღმოჩნდება, რომ უმაღლესი უცხო ტიტული [illegible] სარისა, შემდეგ სევასტის, ნობელისიმისა, [illegible]ტისა, მაგისტრისა, ვესტარხისა და ანტვიპატისა. ბიზანტიის იმპერიაში მე-XI საუკუნიდან ზემოხსენებული სხვა-და-სხვა წოდება ისეთი ხარისხია, რომელიც ებოძებოდათ სასახლესთან დაახლოვებულებს. პირველად ეს ხარისხი მიეთვისებოდათ მხოლოდ ბიზანტიაში დამკვიდრებულ მოხელეთა, შემდეგ კი უცხო ქვეყნის მეფეებს და გამოჩენილ მოღვაწეებსაც ურიგდებოდათ. საქართველოში, მაგალითად, კუროპალატობა ებოძათ არამც თუ მეფეებს: დავითს, გიორგის და ბაგრატს, არამედ „თავად ლიპარტსაც“,[26] როგორც ჰმოწმობენ ბიზანტიის მწერლები. ტიტული კეისარი „caesar“, საიდანაც წარმოსდგა სიტყვა „царъ“, სებასტი (სევასტი,) ნობელისიმი და კუროპალატი უდრის ესლანდელს ტიტულს — უმაღლესობას (высочество), იმ განსხვავებით კი, რომ ამ ჩვენის დროის ტიტულს ბიზანტიაში ოთხი ხარისხი ჰქონდა, რომელთა შორის კუროპალატობა იყო უმდაბლესი საფეხური.[27] მაგისტროსი ძველთა რომაელთა ხარისხია; იგი აღნიშნავდა საერო ანუ სამოქალაქო მოხელეობას: magister equitum, magister peditum

---

[25] ამ აზრისაა სენმარტენი. Memoires sur l' Armenie II 202 — 3, რომელსაც მოჰყავს ჩამჩიანის სიტყვები.

[26] ნახე Brosset — Chronique arménienne, 55 le couropalate Liparit possedait enpleine proprieté lepays den haut.

[27] Скабалановичъ — Византійское государство и церковъ въ XI в. Спб. 1884 გვ. 152,

magister officiorum (კანცლერი), magister larum (praepositi Sacri cubiculi). აგრედვე სევასტი (ᲡᲔᲕᲐᲡᲢᲘ) წარმოადგენს თარგმანს რომაელთა იმპერატორის ოქტავიანის ტიტულისას augustus (სამღვთო, ღირსი თაყვანისცემასა). ნობელისიმი ბერძნულად ᲜᲝᲑᲔᲚᲘᲡᲘᲛᲘ, ლათინურად nobilissimus იყო ტიტული, რომელიც ეძლეოდა ბატონიშვილებს (принцы крови).[28] და კუროპალატობა კი მხოლოდ გვიბგვინოსან მეფეთა საკუთრებას შეადგენდა და ივერიის დინასტიაში ეს ღირსება იყო მემკვიდრეობითი (შეადარე საპატიო მარშალი გრაფი შამპანისა და პალატინი რეინისა). გვარამ კუროპალატის ძე, სტეფანოსი ვერ ჰბედავს მეფედ წოდებას ბერძენთა და სპარსთა შიშით და იწოდება მთავრად, როგორც ჰმოწმობენ წარწერანი ჩვენამდის მოღწეულის ფულისა.[29] შემდეგ მთავრებად იწოდებოდნენ ჩამომავალნი დიდის თავადებისა. ასე ჰმოწმობს ბატონიშვილი ვახუშტი[30], გარდა მთავრის ტიტულისა, ისეთნი, ვინც მეფის მაგივრად ინიშნებოდნენ, იწოდებოდნენ მმართველად: მეფე გიორგი-მაჰნავაზის სპარსეთში მყოფობის დროს ვახტანგ-კანონმდებელი აღიარებული იყო მეფის მაგიერად ანუ

[28] რუსეთში „Царская высокость“ შემოდას პეტრე დიდის დროს благородство-ს მაგივრად ბატონიშვილებისათვის, რადგანაც კეთილშობილობით დაიწყეს მოხსენება აზნაურების (шляхтичи) Кулевскій — Рус. госуд. право I, 178 (Харьковъ, 1894)

[29] Баратаевъ — Нумизматическіе факты გვ. 10, 70, 71. შეადარე ბერძენთა მოწმობ: αρχων. Lebeau, XI, 134.

[30] ვახუშტი — ისტორია, გვ. 13 (გამოცემა ბაქრაძისა) შეადარე баратаевъ op.cit. 73 — 6.

ინიშნებოდნენ გამგებელად, როგორც ამბობს „ქართლის ცხოვრება“.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

მარზაპანის, პიტიახშის და ათაბეგის ბაზედ გვექნება ბაასი თავად-აზნაურთა წოდების ისტორიის განხილვის დროს. ახლა კი ორიოდე სიტყვა იმ ტიტულზედაც, რომელიც ეძლეოდათ ჩვენს მეფეებს სპარსეთისაგან. ივინი იღებდნენ ღირსებას ხანისა, შაჰისა, მდივანბეგისა, სარდალ-სპასალარისა და ბეგლარებისას; როგორც ხელქვეითი შაჰისა, ჩვენი მეფენი იწოდებოდნენ ვალიებად. ვახტანგ მეხუთე წოდებული იყო შაჰნავაზად, ლევანი, მამა ვახტანგ მეექვსესი — შაჰყულიხანად, მდივანბეგად გიორგი — ერანელთა სპადარ სპასალარად და ამილბარ-სპასპეტად, როსტომ მეფე — როსტომ ხანად, სვიმონ მეფე — სვიმონ ხანად.[31] ნაზარ ალიხანს ანუ ერეკლე პირველს შაჰი სულტან ჰუსეინი უწოდებს ვალიად. აგრეედვე მეფე დავით და თეიმურაზი ვალიებად იწოდებიან (ვალი გენერალ-გუბერნატორს უდრის). ჩვენთა მეფეთა სპარსეთის შაჰის ვალიებად გადაქცევა იმ დროს ეკუთვნის, როდესაც ვახტანგის სიტყვით, მეფენი ქართლისა „ჟამთა ცვალებით ასრე დამდაბლებულან, რომე ოდენ სახელი მეფე რქმევიათ“ და „ხელმწიფის ყეენის“[32] ნება დართვით ადიოდნენ ტახტზედ. რუსეთთან შეერთდების დროს საქართველოში უკანასკნელად ინიშნება ცოტას ხნით ბატონიშვილი დავით მმართველად, მაგრამ გენერალი

---

[31] Пурцеладзе — Груз. грам. 88; ნახე ნაზარ ალი ხან. ჩემი Двор. акты 17.

[32] ვახტანგის კანონები § 2.

კნორრინგი ცდილობს რაც შეიძლება მალე მოსპ[illegible]
გავლენა და გამგეობას აწესებს 8 ქართ[illegible]
მდივანბეგებისაგან გენერალ ლაზარევის თავმჯდომარეობით[33] ამ გამგეობაში წევრნი სამეფო სახლისანი არავითარს მონაწილეობას არ იღებენ. ამით თავდება საქართველოს მეფეთა ტიტულის ისტორია.

P. S. „წერა-კითხვის საზოგადოებაში" ვნახეთ ერთი პატარა ხელთნაწერი, სადაც მოყვანილია „წესი და განგება მეფეთა კურთხევისა". მოვიყვანთ რამდენსამე ადგილს ამ ხელნაწერიდან.

„ეკკლესიაში შესვლის დროს მეფეს წინ მიუძღვის ჯვარის მტვირთველი, ამირსპასალარი ხმალშემორტყმული მარჯვენით ჰყვებოდეს და სამეფო ხმალი ორთავე ხელთა ზედა ეტვირთოს; ამილახორი და მოლარეთ უხუცესი ხმალშემორტყმულივე ამირსპასალარის კერძო ვიდოდენ. ჭყონდიდელი და ათაბაგი მარცხენით მეფისა ვიდოდენ, ეზოთ-უხუცესი მეფეს უკანა უდგეს. ეკკლესიასთან მეფეს მიეგებებიან შემოსილი სამღვდელოება და კათოლიკოზი ეტყვის: „კურთხეულ არს მოსვლა თქვენი და დამკვიდრება მეფეთა მეფედ სამეფოსა ამასა თქვენსა" კათოლიკოზი მოჰკიდებს მეფეს ხელს მარჯვნივ და დააყენებს ეკკლესიაში სამეფო ადგილს.

„მღვდელ-მთავარმან მოიღოს ნელსაცხებელი და თავსა და მხართა სცხოს ხუთჯერ და თქვას სამგზის:

---

[33] Бутковъ — Матеріалы для исторіи Кавказа, II, 474.

ეცხების ნელსაცხებელი ღვთივ გვირგვინოსანსა ჩვენსა. შემოსონ სამოსელ, შეარტყან [illegible] ხმალი, მოიღოს კათოლიკოზმან პორფირი და გვირგვინი და დაადგას თავზედ. (ამ ცერემონიის დროს იკითხება დანიშნული ფსალმუნები)... რა ჟამს იკურთხოს მეფე და დაჯდეს ტახტსა ზედა, ეპისკოპოზნი ამ წესითა დასხდ-ნენ: კათოლიკოზი ქართლისა დაჯდეს მარჯვნივ და ჭყონდიდელი მარცხნივ ტახტსა ზედა ნატითა და ბალი-შითა".

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

რედაქტორი ელგუჯა თავბერიძე
მხატვარი გულნარა წიკლაური
ტექნიკური რედაქტორი ირა ნაცვლიშვილი
კორექტორი ლია შერგელაშვილი

გადაეცა წარმოებას 18. 03. 93. ხელმოწერილია დასაბეჭდად 21, 04, 93. სააღრიცხვო-საგამომცდელო თაბახი 0,75, პირობითი ნაბეჭდი თაბახი 1,5. ბეჭდვა მაღალი, ქაღალდი № 2, ტირაჟი 10000
შეკვეთის № 422

ფასი სახელშეკრულებო

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

სრულიად საქართველოს რუსთაველის საზოგადოების
გამომცემლობა „სარანგი“ ქუთაისი, გრიშაშვილის ქ. № 6

საქართველოს რესპუბლიკის
პოლიგრაფიისა და საგამომცემლო საქმიანობის კორპორაციის
ქუთაისის გალაკტიონ ტაბიძის სახელობის № 5 სტამბა
ქ. ქუთაისი, ი. ჭავჭავაძის გამზირი № 33.

ბ 15/16 F 16·091
ეროვნული
ბიბლიოთეკა